

A NEMZETI-ETNIKAI IDENTITÁS VÁLTOZATLANSÁGA ÉS ÁTALAKULÁSA

The Steadiness and Transformation of National – Ethnic Identity

The most important statements of the comparative research: 1.) The social status shows an increasing tendency from the identity-keepers to the assimilated among the Hungarians in minority, both in Transylvania and in South Slovakia. 2.) Contrary to this, the Hungarian Slovak minority diminishing both in numbers and in identity does not show diversions in status regardless whether one keeps his/her identity or is assimilated.

Az eddigi fejezetekben* a nemzeti-etnikai identitást az együtt élő többségi és kisebbségi nemzeti csoportok szociológiai és szociálpszichológiai terébe ágyazva vizsgáltuk. Bemutattuk, hogy a különböző etnikai-nemzeti hovatartozások találkozásában miként képeződik le a társadalmilag megszerkesztett valóság, hol keletkeznek hasonlóságok, korrespondenciák, és melyek a jellegzetes ütközési pontok. Különös hangsúlyt fektettünk annak bemutatására, hogy a szabványos többségi és kisebbségi helyzeteken túlmenően milyen következményekkel járnak a paradox etno-ökológiai helyzetek, amikor az országon belüli többséghez tartozó személy lokálisan kisebbségben van, illetve fordítva: amikor az országon belül kisebbségi státusú személy lokálisan többségben él.

Nem vizsgáltuk a kérdést, hogy milyen tényezők határozzák meg, hogy az egyén folytatja, megszakítja vagy újrakezdi azt a sokszálú történetet, amelynek eredményeként önmagát egy-egy etnikai-nemzeti csoport tagjaként nevezi meg. Nem volt jogunk, hogy kétségbe vonjuk a válaszadók etnikai-nemzeti azonosulását. A válaszadók felmenőinek etnikai-nemzeti háttérének vizsgálata azt mutatja, hogy a család története magában hordozza a nemzetállami fejlődéssel együtt járó nemzeti homogenizációs folyamatok által inspirált ellentmondásos, asszimilációs és disszimilációs feszültségeket egyaránt hordozó tendenciákat. Elsőként azt nézzük meg, hogy ezek a tendenciák miként jellemzik a válaszadók családi háttérét Erdélyben és Dél-Szlovákiában, valamint hogyan jelentkeznek a magyarországi szlovák kisebbség körében.

1. A nemzeti-etnikai identitás családtörténeti dinamikája

A kérdőívben minden válaszadót megkértünk arra, hogy saját nemzeti-etnikai identitásának kinyilvánítása mellett adja meg négy legközelebbi felmenője (a nagyszülők) etnikai származási adatait. Homogén etnikai-nemzeti háttérről beszélünk, ha a válaszadó mind a négy nagyszülő esetében azonos hovatartozásról adott számot, amely egybeesett a saját magáról adott megnevezéssel. Vegyes háttér esete áll fenn, ha az etnikai-nemzeti besorolásokban keveredik a többségi és kisebbségi nemzeti csoportban elfoglalt tagság. A következő táblázat módot ad arra, hogy az erdélyi és a dél-szlovákiai válaszadók etnikai-nemzeti háttéréről összehasonlító képet kapjunk.

A négy nagyszülő nemzetisége a kért bevallása szerint, százalék

Erdély		Dél-Szlovákia	
homogén magyar	20	homogén magyar	27
vegyes	10	vegyes	16
homogén román	70	homogén szlovák	57

Miután a mintabeli arányok megfelelő pontossággal tükrözik Erdély, illetve Dél-Szlovákia etnikai összetételét, azt mondhatjuk, hogy a Dél-Szlovákiában élő nemzeti többség etnikai eredet szempontjából jóval kevertebb, mint az Erdélyben élő nemzeti többség. Ezzel szemben Erdélyhez képest Dél-Szlovákiában a magyar nemzeti kisebbség körében két generációval ezelőtt gyakoribb volt családon belül a homogén etnikai szerkezet.

Az igazi kérdés az, hogy az egymást követő nemzedékek milyen mértékben képesek átörökíteni a családon belüli etnikai homogenitást mintáját, és ha nem, akkor mikor törik meg ez a minta, hogyan vált át heterogenitásra. Ennek a kérdésnek a megválaszolását teszi lehetővé a következő táblázat, amely a kérdezett identitásának tükrében mutatja a felmenők identitását:

A kérdezettek családjának kétgenerációs etnikai jellemzői, százalék

Erdély			Dél-Szlovákia			Magyarország (szlovákok)	
magyarok:	homogén család	84%	magyarok:	homogén család	91%	x	
	etnikailag vegyes család	16%		etnikailag vegyes család	9%		
románok:	homogén család	88%	szlovákok:	homogén család	88%	homogén szlovák	43
	etnikailag vegyes család	12%		etnikailag vegyes család	12%	etnikailag vegyes szlovákok	57

A táblázat azt mutatja, hogy a Kárpát-medence mindkét vizsgált régiójában, Erdélyben éppen úgy, mint Dél-Szlovákiában akár kisebbségről, akár többségről van szó, az etnikai-nemzeti identitás átörökítésének domináns mintája a homogenitás a családban. Különösen erőteljesen nyilvánul meg ez a tendencia a dél-szlovákiai magyar kisebbség körében. Teljesen más a helyzet Magyarországon, legalábbis a magyarországi szlovák kisebbségi családok esetében, ahol nagyfokú heterogenitást tapasztaltunk.

A kérdezettek családjának háromgenerációs etnikai jellemzői Erdélyben, százalék

	kérdezett vállalt identitása és a szülők nemzetisége			
nagyszülők	homogén magyar	magyar, de román szülő is	homogén román	román, de magyar szülő is
homogén magyar	94%	4%		2%
vegyes	6%	9%	25%	60%
homogén román		0%	96%	4%

A fenti táblázat azt mutatja, hogy Erdélyben a homogén magyar, illetve román családok és az etnikailag vegyes családok hogyan örökítették tovább a szülők generációjára, valamint a kérdezettre az etnikai identitást. Az eredmények azt mutatják, hogy Erdélyben rendkívül erős az etnikai hovatartozás megőrzésének a tendenciája, legyen szó akár románokról, akár magyarokról. Amikor a nagyszülők generációjában heterogenitás jelentkezik, akkor nagyobb szerepet kap a vállalt

nemzetiségi identitás, ami a magyarok identitásváltásának kedvez. Az etnikailag homogén magyar nagyszülők esetében mindössze 2 százaléknál az aránya, akik románnak vallották magukat, még akkor is, ha a szülők egyike román volt. A homogén nagyszülők hatása erőteljesen kisugárzik a szülők identitására. Az olyan magyar kérdezettek körében, akiknek mind a négy nagyszülője magyar volt, csak 4 százalék az aránya, ahol az egyik szülő már románnak vallotta magát. Etnikailag homogén román nagyszülők mellett nem találtunk olyan kérdezettet, aki magyarnak vallotta volna magát. Ebben a csoportban viszont 4 százalék az aránya, akiknek a szülei között volt olyan, aki román származása ellenére magyarnak vallotta magát.

Összességében azt mondhatjuk, hogy Erdélyben az etnikai-nemzeti identitás folyamatossága a nemzeti szempontból vett homogén családtörténet függvénye. Abban az esetben viszont, ha nagyszülők már etnikailag vegyes házasságban éltek, radikális asszimiláció zajlik le. Ez azonban, mint arra már rámutattunk, csak az általunk megkérdezettek 10 százalékát érinti csupán.

A kérdezettek családjának háromgenerációs etnikai jellemzői Dél-Szlovákiában, százalék

	kérdezett vállalt identitása és a szülők nemzetisége			
nagyszülők nemzetisége	homogén magyar	magyar, de szlovák szülő is	homogén szlovák	szlovák, de magyar szülő is
homogén magyar	89%	6%	0,3%	5%
vegyes	11%	15%	31%	43%
homogén szlovák	0%	0%	99%	1%

A homogén etnikai szerkezetű családok Dél-Szlovákiában hasonlóképpen átörökítik nemzeti identitásukat leszármazottaikra. A szlovákok esetében ez az átörökítés szinte teljes (a homogén szlovák nagyszülőktől származó kérdezettek 99 százaléka homogén szlovák családban nőtt fel). A homogén magyar nagyszülők esetében gyengébb a nemzeti identitás megőrzése (89 százalék), és nemcsak a szlovákokhoz, de az erdélyi magyarokhoz képest is. A magyar identitás elvesztése a szülők generációjában és a kérdezett generációjában közel egyforma gyakoriságú (6, illetve 5 százalék).

A vegyes etnikai szerkezetű nagyszülői generáció esetében Dél-Szlovákiában gyakoribb a magyar identitás vállalása, mint Erdélyben (27 vs 15 %). Heterogén nagyszülői összetétel mellett a szülők generációjában gyakoribb a magyar identitás elvesztése Szlovákiában, mint Erdélyben (46 kontra 34 százalék).

Amennyiben a kisebbségi csoport tagjai esetében a nemzetileg homogén minta heterogénbe vált át, a többségi irányba mutató asszimiláció valószínűsége megnő. Ezt az is magyarázhatja, hogy a magukat magyarnak vallók száma mind Erdélyben, mind Dél-Szlovákiában generációról generációra fogy.

A magyarországi szlovákok esetében az identitás megőrzését szintén a nagyszülői és szülői generáció összehasonlítása révén vizsgálhatjuk. Az eredmények azt mutatják, hogy ebben a kisebbségi csoportban fokozottan érvényesül az asszimiláció. A homogén szlovák összetételű nagyszülők leszármazottai, azaz a kérdezett szülei alig több mint felerészben őrzik szlovák származásukat. Ezt mutatjuk be a következő táblázatban.

A kérdezettek családjának háromgenerációs etnikai jellemzői a magyarországi szlovákok körében, százalék

	szülők
--	--------

nagyszülők	vegyes	homogén szlovák
vegyes	94%	6%
homogén szlovák	43%	57%

Mivel megkérdeztük, hogy a válaszadó melyik nemzeti-etnikai csoportból választott magának házastársat, azt is be tudjuk mutatni, hogy miként alakul a családon belüli nemzeti homogenitás, illetve heterogenitás mintája a jelenben.

Azt találtuk, hogy mind Erdélyben (93 százalék), mind Dél-Szlovákiában (80 százalék) igen magas az etnikailag homogén házasságban élők aránya. Erdélyben – mint azt már említettük – a homogén házasságok magas aránya nemcsak az etnikai elkülönüléssel magyarázható, hanem azzal is, hogy az etnikai különbségek egyben felekezeti különbségeket is jelentenek.

Erdélyben a magyarok között gyakoribb az etnikailag vegyes házasság azok körében, akik már gyermekként is vegyes családokban éltek. A románok esetében akár etnikailag homogén, akár vegyes családokból származnak az emberek, a vegyes házasságok – egyébként igen alacsony – aránya nem különbözik.

A házasságok etnikai jellemzői a felmenők szerint Erdélyben, százalék

	magyarok: felmenői		románok: felmenői	
Házasság	homogén	vegyes	homogén	vegyes
Homogén	96	84	96	100
Vegyes	4	16	4	0

Dél-Szlovákiában mind a szlovákok, mind a magyarok körében gyakoribb a vegyes házasság akkor, ha a felmenők között is előfordult már vegyes házasság.

A házasságok etnikai jellemzői a felmenők szerint Dél-Szlovákiában, százalék

	magyarok: felmenői		szlovákok: felmenői	
Házasság	homogén	vegyes	homogén	vegyes
Homogén	89	73	81	71
Vegyes	11	27	19	29

A magyar nemzeti kisebbség túlélési stratégiájában a házasságnak jól láthatóan kulcsszerep jut. Az etnikai-nemzeti hovatartozás homogenitása a családon belül nem kedvez a gyermekek identitásváltásának. Ezzel szemben a többséghez tartozó szülő identitása a felnövekvő gyermek identitásválasztása számára mércévé válik, a kisebbségi identitás megmaradásának valószínűsége csökken.

2. A nemzeti-etnikai identitás megőrzésének vagy elvesztésének tétje

A nemzetállam homogenizációs stratégiája ismeretében kézenfekvő a feltételezés, hogy a kisebbséghez tartozók asszimilációja és integrációja előnyösen befolyásolja a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciót. E pozíció mérésére a társadalmi státus jelzőszámát használtuk, amelyet az iskolai végzettségből, illetve a vagyoni és jövedelmi helyzetből konstruáltunk főkomponenselemzés segítségével.

Az Erdélyben élő magyarok státusa az erdélyi románok státusához képest átlagosan magasabb. Ez akkor is igaz, ha a kérdezett olyan családból származik, mely etnikailag heterogén. A magyar identitás megőrzése eszerint nem jár marginalizációval. A magyarság őrzése kifizetődőnek látszik.

Van azonban egy nem túl népes magyar származású csoport, amely románnak vallja magát, és igen magas státussal rendelkezik. Ők azok, akik románként integrálódtak a román társadalomba.

A társadalmi státus az etnikai csoportok szerint Erdélyben, faktorszór-átlag és esetszám

	kérdezett	
Nagyszülők	magyar	román
Homogén magyar	.05	.56
	(870)	(35)
Vegyes	.26	.09
	(57)	(313)
Homogén román	x	-.04
	x	(2894)

Dél-Szlovákiában ezzel szemben nincs különbség a magyarok és a szlovákok között a társadalmi státus tekintetében. A magyar identitás felvállalása egyáltalán nem jelent nyereséget, hiszen az etnikailag vegyes összetételű családokból származók státusa akkor magasabb, ha megtörténik az identitásváltás, és a személy szlovákként integrálódik a társadalomba. Itt is megtaláljuk azt a szűk csoportot, amely magyar származása ellenére szlováknak vallja magát, és itt is ők a legmagasabb státusúak.

A társadalmi státus az etnikai csoportok szerint Dél-Szlovákiában, faktorszór-átlag és esetszám

	kérdezett nemzetisége	
nagyszülők nemzetisége	magyar	szlovák
homogén magyar	-.02	.50
	(742)	(40)
vegyes	-.22	.13
	(112)	(296)
homogén szlovák	x	-.04
	x	(1562)

A magyarországi szlovákok esetében az asszimiláció éppen úgy státusjavulással jár, mint ahogyan azt az erdélyi és dél-szlovákiai kisebbségi magyarok esetében láttuk. A homogén szlovák családokból származóknál az átlagos státuspontszám -.10 volt, addig a vegyes etnikai csoportnál +.12.

Akár Romániáról, akár Szlovákiáról vagy Magyarországról van szó, a kisebbségi nemzeti-etnikai csoportok asszimilációja a többségi nemzetbe láthatóan függ attól, hogy az asszimiláció milyen

társadalmi nyereséget ígér. Amennyiben a nemzeti identitás váltása előnyös társadalmi státusváltással, illetve felfele irányuló mobilitási pályák megnyílásával jár együtt, a kisebbségi identitás vonzereje megcsappan, és a többség húzóereje megnő.

3.A nyelvhasználat és az iskolázás szerepe az etnikai-nemzeti identitás alakulásában

Az etnikai-nemzeti kisebbségek és az államalkotónak tekintett többség viszonyát mélyrehatóan befolyásolja a nyelvi tolerancia. A nemzeti homogenizáció programja nyelvi homogenizációt rejt magában, ami jelentős kihívást jelent a kisebbségi nyelvhasználat fenntartásában érdekelt csoport tagjai számára. A kihívásnak csak akkor tudnak megfelelni, ha elsajátítják az állam hivatalosnak tekintett nyelvét, mely a többség nyelve. Viszonosságról legalábbis Közép- és Kelet-Európában nem beszélhetünk. A kisebbségek nyelvét nem tanítják a többség iskoláiban. A következő táblázatban azt mutatjuk be, hogy Erdélyben a többségi és kisebbségi válaszadók milyen gyakorisággal jelölték meg az általuk használt nyelveket az élet különböző színterein.

Nyelvhasználat Erdélyben

	soha		ritkán		gyakran		mindig	
	magyar	román	magyar	román	magyar	román	magyar	román
családban	0%	81%	1%	14%	5%	4%	94%	1%
munkahelyen	8%	29%	16%	31%	29%	31%	47%	9%
hivatalos ügyintézésnél	20%	12%	35%	23%	27%	42%	18%	23%
orvosnál	10%	25%	30%	27%	27%	36%	33%	12%
bevásárláskor	7%	25%	28%	28%	32%	38%	34%	9%
újságolvasásnál	4%	44%	7%	36%	33%	17%	55%	3%
rádióhallgatásnál	4%	37%	10%	36%	40%	25%	46%	3%
TV-nézésnél	3%	20%	16%	36%	52%	41%	29%	4%

Az etnikai homogenitás családon belül átörökített mintája magyarázhatja, hogy a magyarok a családban szinte kizárólag magyarul beszélnek. A kisebbségek médiafogyasztásában már megjelenik a többségi nyelv. A magyar válaszadók 48 %-a olvas román újságot, hallgat román rádióadást, néz román televíziós műsort. A többiek médiafogyasztására a magyar nyelv kizárólagossága jellemző. (Tudnunk kell, hogy az erdélyi magyarok 15 százaléka nem tud jól románul.)

Az állam által szabályozott hivatalos fórumokon az erdélyi magyarok 75 %-a használja a román nyelvet. A magyarok egynegyede ezekben a helyzetekben is a magyar nyelvet használja, ami azzal függhet össze, hogy a lokális többségben élő magyarok egész életükben kikerülhetik azokat a helyzeteket, amikor a román nyelvet használniuk kell (magyar az orvosuk, az eladók magyarul beszélnek a boltokban, nincs munkahelyük stb.).

Érdeemes megnézni azt is, hogy milyen képet mutat a nyelvhasználat Dél-Szlovákiában. Ezt mutatja be az alábbi tábla.

A nyelvhasználat jellemzői Dél-Szlovákiában,

	soha	ritkán	gyakran	mindig
--	------	--------	---------	--------

	magyar	szlovák	magyar	szlovák	magyar	szlovák	magyar	szlovák
családban	0%	56%	2%	32%	10%	11%	88%	1%
munkahelyen	5%	14%	15%	44%	40%	34%	40%	8%
hivatalos ügyintézésnél	13%	6%	38%	27%	32%	51%	17%	16%
orvosnál	12%	15%	24%	36%	36%	36%	28%	13%
bevásárláskor	4%	24%	11%	45%	40%	27%	44%	4%
újságolvasásnál	2%	22%	8%	49%	47%	27%	43%	2%
rádióhallgatásnál	2%	20%	5%	53%	51%	25%	42%	1%
TV-nézésnél	1%	16%	3%	51%	60%	32%	36%	1%

Dél-Szlovákiában is jellemző, hogy a kisebbségiek a családban elsősorban magyarul beszélnek, jóllehet a kérdezettek alig több mint fele jelentette ki, hogy otthon soha nem beszél szlovákul. Ezzel szemben az erdélyi magyar családok túlnyomó többségében (81%) nem hallani román szót. Jóllehet a dél-szlovákiai magyarok 94 százaléka bírja a szlovák nyelvet, többségük (63 %) kizárólag magyar nyelven veszi igénybe a tömegkommunikációs eszközöket.

Az erdélyi helyzethez hasonlóan a dél-szlovákiai magyarok egy része (28 %) hivatalos helyzetekben is képes a magyar nyelv kizárólagos használatával boldogulni. A magyarországi szlovákok körében a szlovák nyelv használata csak az informális szférában és az iskolai oktatásban fordul elő. Mind a médiafogyasztás, mind a hivatalos érintkezés nyelve esetükben magyar.

A következő táblázat alapján összehasonlíthatjuk az erdélyi és a dél-szlovákiai nyelvhasználati mintákat.

A nyelvhasználat tipológiája Erdélyben és Dél-Szlovákiában a magyarok körében, százalék

	Erdély	Dél-Szlovákia
őrzi a magyar nyelvet	37%	54%
nem is tudja a többség nyelvét	15%	6%
nyelvileg integrált	48%	40%

A táblázatból jól látható, hogy a többségi nyelv ismeretének hiányából fakadó nyelvi szegregáció főképp az erdélyi magyarokat jellemzi (15%). A tudatos nyelvi elkülönülés inkább a Dél-Szlovákiában élő magyarok körében tipikus (54%). Ez esetben a személy beszéli a többség nyelvét, de inkább az anyanyelvét részesíti előnyben.

Korábban már láttuk, hogy a magyar (valamint a román és a szlovák) nemzeti identitás megőrzésének, átadásának és fenntartásának legfontosabb eszköze a nyelv. Ezzel magyarázható, hogy mindkét régióban igen magas azoknak az aránya, akik csak kisebbségi nyelven oktató iskolákba küldik gyermeküket. Ez a tendencia már az iskolát megelőző óvodai foglalkoztatás során megjelenik, és nem ér véget az általános iskolánál. Ha megnézzük az alsó és középfokú képzés időszakát Erdélyben vagy Dél-Szlovákiában, azt találjuk, hogy a megkérdezettek 10-15 százaléka járattja gyermekét vegyes nyelven folyó képzési intézménybe, miközben a túlnyomó többség (90, illetve 85%) kizárólag magyar nyelvet használó iskolát preferál.

A magyar etnikumú gyerekek iskolai nyelvhasználata Erdélyben és Dél-Szlovákiában, százalék

	Erdély		Dél-Szlovákia	
	román iskolába is járt a gyereke	magyar iskolába járt a gyereke	szlovák iskolába is járt a gyereke	magyar iskolába járt a gyereke
őrzi a magyar nyelvet	9%	91%	15%	85%
nem is tudja a többség nyelvét	6%	94%	13%	87%
nyelvileg integrált	12%	88%	20%	80%

Miközben az erdélyi és dél-szlovákiai magyarok korösszetétele nem különbözik markánsan, azaz történelmileg azonos korszakokban lezajlott életutakat hasonlítunk össze, a két régióban meglehetősen különbözik a kisebbségi nyelvhasználat gyakorisága az iskolai szocializációban. Az erdélyi magyarok döntő többsége magyar nyelven végezte iskoláit, a dél-szlovákiai magyarok között sokkal gyakoribb a szlovák nyelvű iskolai pályafutás.

A kérdőzött iskolai nyelvhasználata Erdélyben és Dél-Szlovákiában, százalék

	Erdély		Dél-Szlovákia	
	magyarok	románok	magyarok	szlovákok
zárt	90%	99%	52%	96%
nyitott, másik nyelv is	10%	1%	48%	4%

Miközben Erdélyben a családban használatos nyelv követi az iskolai szocializáció során megmutatkozó tendenciákat (a vizsgált családok 94 százalékában kizárólag magyar nyelven kommunikálnak a gyerekekkel), addig Dél-Szlovákiában meglepően magas a vegyes nyelvhasználat a szülők és a gyermekek között (22%).

A szülő és a gyerek(ek) nyelvhasználatának jellemzői a magyar etnikum körében, százalék

	Erdély	Dél-Szlovákia
nyelvileg zárt (csak magyarul beszélnek)	94	78
nyitott (vegyes nyelvhasználat)	6	22

Ez a trend tovább erősödik, ha nem csupán a szülő–gyerek relációban nézzük a nyelvhasználati szokásokat, de azt is megnézzük, hogy a gyerekek mennyire érintkeznek a más etnikumból származó kortársaikkal. Bár mindkét régióra igaz, hogy a többség kizárólag a saját etnikumból származó barátokkal veszi magát körül, mégis a Dél-Szlovákiában élő magyarság szociális hálójában nyitottabb, amit az mutat, hogy a megkérdezettek több mint egyharmadának a gyerekei a többségi csoportból való társaikkal barátkoznak.

A gyerek(ek) nyelvhasználatának jellemzői a barátokkal a magyar etnikum körében, százalék

	Erdély	Dél-Szlovákia
nyelvileg zárt	80	63

nyitott	20	37
---------	----	----

4. Az etnikai-nemzeti csoportok zártsága és nyitottsága

A korábban bemutatott értékek segítségével egy olyan új változót hoztunk létre, amelynek mentén az egyes etnikai-nemzeti csoportok zártságára, illetve nyitottságára nézve vonhatunk le következtetéseket. Az új változó a felmenők etnikai hovatartozása, a házasságok etnikai szerkezete, a gyerekek nyelvhasználata és a saját iskolai pályafutásra jellemző nyelvhasználat alapján készült egyszerű leszámplálással.

Identitásőrzőknek neveztük azokat, akik mind a négy változó mentén az etnikailag zárt alternatívát választották. (Saját nemzeti nyelvüknek megfelelő nyelvű iskolába jártak, a felmenőik nemzeti szempontból homogének voltak, a házasságuk nemzeti szempontból homogén, s gyermekeik is saját nemzeti nyelven tanulnak, beszélnek.)

Asszimilánsnak neveztük azokat, akik a fenti alternatívákkal szemben mind a négy részváltozó esetében a másik nemzeti csoport húzásának engedtek. (A másik nemzeti csoport nyelvén is tanult az iskolában, felmenői nemzeti szempontból heterogén összetételt mutatnak, a házastárs a másik csoporthoz tartozik, és gyermekei a háztartás anyanyelvén tanulnak az iskolában.) Az asszimiláns besorolás a többségi csoporthoz (esetünkben a szlovákok és románok) tartozók esetében sem értelmetlen.

Átmeneti besorolást nyertek azok, akik esetében az identitást őrző és az asszimiláns jegyek vegyesen jelentkeztek.

Az erdélyi és a dél-szlovákiai állapotokat összehasonlítva egyértelmű, hogy a többségi és kisebbségi csoport keveredése Dél-Szlovákiában sokkal jellemzőbb, mint Erdélyben. Az asszimilánsok aránya természetesen a szlovákiai magyarok között magasabb, mint a szlovákok között. Erdélyben a magyarok és románok között egyformán magas az identitásőrzők aránya, és még az átmeneti kategóriában is hasonló arányokat tapasztalhatunk. Az identitás-mutató mentén nyert adatok alátámasztják azt a korábban, más adatok segítségével leszűrt következtetésünket, amely szerint Erdélyben a két etnikai csoport elkülönülése sokkal élesebb, mint Dél-Szlovákiában, ahol az együtt élő kisebbség és többség nyitottabb egymás felé.

Az etnikai identitás erőssége Erdélyben és Dél-Szlovákiában, százalék

	Erdély		Dél-Szlovákia	
	magyarok	románok	magyarok	szlovákok
identitásőrző	80%	83%	40%	75%
átmeneti	17%	14%	35%	18%
asszimiláns	3%	3%	25%	7%

5. A magyarországi szlovákok etnikai-nemzeti identitása

A felmenők nemzetisége, a gyerekkorban a családban beszélt nyelv és az 1990-es népszámlálás során adott nemzeti önbesorolás alapján a magyarországi szlovákok mintájába bekerült válaszadókat négy kategóriába helyeztük el.

Identitásőrző. Ezt a besorolást kapta a válaszadó, ha minden felmenője szlovák volt, gyerekkori családjában szlovákul (is) beszéltek, és a népszámláláskor szlováknak nevezte magát.

Halványuló. Ebben az esetben a válaszadó hat felmenőjéből csak négy volt szlovák, gyermekként még ritkán szlovákul beszéltek hozzá, de a népszámláláskor nem vallotta magát szlováknak.

Asszimiláns. Az asszimiláció jegyeként fogtuk föl, hogy ha a válaszadó felmenői között bőven voltak ugyan szlovákok, a családban már nem beszéltek szlovákul, és a népszámláláskor sem vallotta magát szlováknak.

Identitás-kereső. Ebbe a kategóriába soroltuk azokat a válaszadókat, akiknek legfeljebb két nagyszülője szlovák, gyermekkorukban otthon nem beszéltek szlovákul, és nem vallották magukat a népszámláláskor szlováknak.

Az adatok azt mutatják, hogy a minta közel kétharmada kiterjedt szlovák gyökerekkel rendelkezik. Ezen belül is a válaszadók közel egy negyede minden általunk felállított kritérium szerint szlováknak számít.

A szlovák háttér erőssége

	%
Identitásörző	24%
Halványuló	43%
Asszimiláns	17%
Identitás-kereső	16%

A kiterjedtebb, szélesebb kisebbségi háttérrel rendelkezők között a férfiak aránya magasabb. Az identitás-kereső szlovákok körében a férfiak és nők aránya azonosan alakult. Bár a megkérdezetteknek közel háromnegyede vállalt szlovák háttérrel rendelkezik, a háttér átörökítése gyengülni látszik. Gyermeküknek már kevésbé adják át a kisebbségi öntudatot. Erre utal, hogy a szlovák nyelv családon belüli ápolása és használata a válaszadók alig 30 százalékánál tapasztalható. (A kérdezettek között a gyermekesek aránya 86 százalék.)

Milyen nyelven beszél a gyermekével

csak magyarul	70%
szlovákul is	30%

Arra számítottunk, hogy a szlovák tradíciók átörökítése a szlovák háttér erősségének függvénye lesz. A következő táblázat tanulsága szerint ez így is van.

Milyen nyelven beszél a gyermekével

	csak magyarul	szlovákul is
Identitásörző	56%	44%
Halványuló	76%	24%
Asszimiláns	78%	22%
Identitás-kereső	68%	32%

A táblázatból látható, hogy bár az etnikai háttér gyengülésével egyenesen csökken a szlovák nyelv otthoni használata, az identitás-kereső szlovákok körében a kisebbségi nyelvhasználat újra

megjelenik az otthoni nyelvhasználatban. Ez azt jelzi, hogy a szlovákok között kialakulóban van egy új szlovák identitást kereső törekvés. A törekvés az iskolázottabbak körében gyakoribb.

Az etnikai háttér meglétére utal, hogy a hazai szlovákok többsége (60 %) Szlovákiában élő rokonokról számolt be. A rokonokkal élő kapcsolatot tartanak a hazaiak, és több mint kétharmaduk évenként legalább egyszer találkozik velük. A kapcsolattartás célja elsődlegesen a családi kötelékek fenntartása és erősítése. Ritka (3 százalék) a gyerekek szlovák nyelvtanulásának elősegítése, alig fordul elő anyagi támogatás, s teljesen hiányzik a gazdasági jellegű kapcsolat, például a közös vállalkozások működtetése.

A második világháború után bekövetkezett lakosságcsere a kérdezettek egyharmadának családját érintette. A válaszadók 10 százaléka úgy emlékezett, hogy családjukban annak idején felmerült a Szlovákiába való áttelepülés gondolata. A kiterjedt szlovákiai rokonság ismeretében nem meglepő, hogy viszonylag sokan (33 %) mondták azt, hogy 1945–1946-ban a szélesebb rokoni körből át is települt valaki Szlovákiába. Volt egy olyan kérdés, mely azt firtatta, hogy ha az áttelepülés az életkörülmények javulását eredményezné, a válaszadó átköltözne-e. A kérdésre azonban az elsősorú többség (93 százalék) nemmel válaszolt.

Jóllehet a hazai szlovákok többsége élő kapcsolatot ápol a Szlovákiában élő rokonaival, és így gyakran látogat Szlovákiába, a magyarországi szlovákokból hiányzik az anyaországhoz való kötődés. Nem a szlovák nemzet részeként definiálják önmagukat, hanem Magyarországon élő kisebbségként. Ez a minta a válaszadók mintegy háromnegyedére jellemző.

A szlovák identitás mintái

	nem értek vele egyet	inkább nem	inkább egyetértek	teljesen egyetértek
Ma Magyarországon szlováknak lenni magánügy	6%	9%	27%	58%
Beleszülettünk abba, hogy szlovákok vagyunk	8%	10%	28%	54%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy törekszünk a szlovák hagyományok megőrzésére	4%	15%	34%	47%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy egy kisebbségnek tagjai vagyunk	9%	25%	29%	37%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy távol élünk az anyaországtól	42%	26%	19%	13%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy a közvetlen környezetünkben élő szlovákok közösségéhez tartozunk	10%	24%	31%	35%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy törekszünk a szlovák nemzeti érdekek érvényesítésére	34%	27%	21%	18%

Minél mélyebbek és valóságosabbak a szlovák gyökerek, annál erősebben él a kisebbségi lét definiálta identitás. Ha ezek a gyökerek már elvesztek, az identitást nem a kisebbséghez, hanem az anyaországhoz való kötődés definiálja. Ezt az összefüggést mutatja be a következő tábla.

A szlovák identitás mintái alcsoportok szerint (az állításokkal egyetértők aránya)

	identitásörző	halványuló	asszimiláns	identitás-kereső
Ma Magyarországon szlováknak lenni magánügy	85%	86%	82%	88%
Beleszülettünk abba, hogy szlovákok vagyunk	91%	83%	77%	72%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy törekszünk a szlovák hagyományok megőrzésére	91%	81%	77%	69%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy egy kisebbségnek tagjai vagyunk	69%	63%	63%	69%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy távol élünk az anyaországtól	31%	33%	31%	35%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy a közvetlen környezetünkben élő szlovákok közösségéhez tartozunk	74%	66%	64%	60%
Szlováknak lenni azt jelenti, hogy törekszünk a szlovák nemzeti érdekek érvényesítésére	41%	36%	37%	46%

A szlovák identitás átörökítése a történelmi időben előre haladva egyre kevésbé jellemző. Megkérdeztük, hogy szüleiktől mit kaptak a válaszadók az etnikai identitás megfogalmazását lehetővé tevő gondolati-érzelmi csomagból, és azt is tudakoltuk, hogy mindebből mit adtak át ők maguk a gyermekeiknek. Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a szlovák identitás átörökítésének tendenciája erőteljesen gyengül.

A szülőktől kapott és a gyermekeknek továbbadott identitás mintái

	Gyermekkorában az Ön szülei mit mondtak Önnek?	Mit mondott Ön a gyerekének?
Mi szlovákok vagyunk	16%	3%
Mi szlovák származásúak vagyunk	11%	10%
Mi szlovák származású magyarok vagyunk	19%	19%

Mi részben szlovákok, részben magyarok vagyunk	15%	13%
Mi már nem vagyunk szlovákok	8%	11%
Nem volt róla szó	31%	44%
	100	100

Ugyanakkor tapasztalható, hogy a generációról generációra áthagyományozott nemzeti-etnikai identitás jellege attól függ, hogy mennyire erős a válaszadóban az etnikai-nemzeti háttér. Ahogy a gyökerek erősödnek, úgy nő a teljes identitást sugalló minták átadása, és csökken a hallgatást preferáló minták követésének gyakorisága.

Az identitásörzők körében a leggyakoribb a teljes szlovák identitás öröksége, és itt a legritkább a származás elhallgatása. A halványuló identitás kedvező feltételt képez a kettős, magyar–szlovák kötődés számára. Ezzel szemben az asszimilánsok és az identitás-keresők emlékeiből hiányzanak a szlovák identitás megfogalmazását lehetővé tevő szavak.

A szülőktől kapott identitásminták

	teljes szlovák identitás	kettős kötődés	identitás elvesztése	hallgatás
identitásörző	56%	25%	2%	17%
átmeneti	23%	43%	6%	28%
asszimiláns	15%	33%	9%	43%
identitás-kereső	3%	26%	25%	46%

A szlovák identitás továbbadása a jelenben is attól függ, hogy mennyire erős az öröklött identitás. A gyenge nemzeti-etnikai háttér az identitásvesztést vetíti elő, míg ha a kisebbségi hovatartozás a válaszadó számára valamilyen mértékben még releváns, akkor a kettős identitás közvetítésére számíthatunk.

A szülőktől kapott és a gyerekeknek átadott identitásminták

	identitásörző		átmeneti		asszimiláns		identitás-kereső	
	gyermekkorában az Ön szülei	Ön a gyerekeken	gyermekkorában az Ön szülei	Ön a gyerekeken	gyermekkorában az Ön szülei	Ön a gyerekeken	gyermekkorában az Ön szülei	Ön a gyerekeken
mi szlovákok vagyunk	40%	10%	11%	2%	9%	2%	1%	-
mi szlovák származásúak vagyunk	16%	19%	12%	7%	7%	10%	2%	1%

mi szlovák származású magyarok vagyunk	16%	21%	26%	23%	15%	14%	12%	6%
mi részben szlovákok, részben magyarok vagyunk	9%	21%	17%	13%	18%	10%	14%	4%
mi már nem vagyunk szlovákok	2%	2%	6%	13%	8%	12%	25%	21%
nem volt róla szó	17%	27%	28%	42%	43%	52%	46%	68%

Érdeemes felfigyelnünk egy tendenciára, mely a minta kis elemszáma miatt csak jelzésszerűen mutatható ki. Láttuk, hogy a szlovák identitás felbukkanása generációról generációra haladva csökken. Kimutatható azonban, hogy vannak olyanok, akikben ébred az etnikai-nemzeti identitás, jóllehet a gyermekkori szocializációjukban nem volt szerepe a szlovák identitásnak, és efféle maguk sem közvetítettek a gyermekeiknek.

Ebben a körben minden más hazai szlovák csoportnál erősebben jelentkezik az olyan identitásérzés, amelyben a meghatározó szerepet a szlovák nemzethez való kötődés játssza, s a szlovák hagyományok megőrzése, valamint a magyarországi szlovák kisebbséghez való tartozás nem tűnik konstituáló tényezőnek.

Ebben a körben több a férfi, mint a nő; iskolázottsági szintjük meghaladja az átlagot. Az életkorátlag viszont alacsonyabb, mint a teljes mintában.

Az új magyarországi szlovák kisebbségi identitás ma még csak csiráiban mutatható ki, de nem kérdéses, hogy hordozói kvalifikált értelmiségiek, s tartalmi ideologikusak lesznek, szemben a tradicionális szlovák identitással, mely reflektálatlan, spontán módon hatotta át a paraszti-kispolgári közeget, amíg csak képes volt ellenállni a magyar nemzeti homogenizációs tendenciáknak.

6. Válaszúton az etnikai-nemzeti identitás

A nemzeti homogenizáció projektjén munkálkodó nemzetállami fejlődés során a többségi társadalom definiálja a siker paramétereit. A kisebbségi csoport számára az asszimiláció lehet az előnyösebb, magasabb társadalmi pozíciók eléréséhez vezető királyi út. Ugyanakkor a társadalmi hierarchiában elfoglalt magasabb státus magasabb iskolai végzettséget feltételez, ami elvben elfogadóbb és megengedőbb attitűdöt enged meg a multikulturalizmussal szemben. A következő táblázat adatai alapján mindkét értelmezés lehetséges. A táblázatból látható, hogy mind Erdélyben, mind Dél-Szlovákiában a kisebbségi helyzetben élő magyarok között az identitásőrzőktől az asszimilánsokig haladva egyre emelkedik a társadalmi státus. Ez azt bizonyítja, hogy a többségi társadalomba való integrálódás feltétlenül előnyökkel jár.

Dél-Szlovákiában azonban azt is látjuk, hogy a magyar kisebbség felé nyitott szlovákok társadalmi státusa is magas. Ez a tény azt bizonyítja, hogy a multikulturalizmus is kedvez a jobb társadalmi érvényesülésnek. Hasonló s még erősebb összefüggést tapasztalunk a magyarországi szlovákok esetében, ahol a legmagasabb státuspontot éppen azok érik el, akik szinte teljesen beolvadtak a

többségi magyar társadalomba, de napjainkban újra megpróbálnak visszakanyarodni elvesztett gyökereikhez.

Az etnikai identitásörzés és a társadalmi státus kapcsolata, faktorszór-átlag

	Erdély		Dél-Szlovákia		magyarországi szlovákok
	magyarok	románok	magyarok	szlovákok	
identitásörző	.09	.03	-.25	-.05	0.02
átmeneti	.15	.07	.00	.15	-0.17
asszimiláns	.36	.01	.13	.20	0.02
identitás-kereső	x	x	x	x	0.20

Erdélyben a nemzetállam-építés klasszikus modellje látszik érvényesülni, mely szerint a kisebbségnek a többség által definiált kritériumok elfogadásával van lehetősége az érvényesülésre, és a többség számára semmiféle nyereséggel nem jár a kisebbséggel való "keveredés". Dél-Szlovákiában viszont a kölcsönösség elvein nyugvó multikulturális értékválasztásnak lényeges szerepe van a társadalmi érvényesülésben és a sikerben. Végül Magyarországon a számosságában és identitásában egyre fogyó szlovák kisebbség nem mutat lényeges státusbeli eltéréseket, akár őrzi identitását, akár asszimilálódott. Ráéltünk azonban arra a sajátos csoportra, amely, mint láttuk, maximálisan integrálódott a többségi társadalomba, ott magas státust ért el, de amelyben fellelhetők bizonyos törekvések a szlovák identitás újraélesztésére.

Ez a cikk a *Bizalomépítés a Kárpát-medencében* című kutatás keretében nyert eredményeken alapul. A kutatást a budapesti ELTE -UNESCO Kisebbségsszociológiai Tanszék, valamint a pozsonyi Márai Sándor Alapítvány koordinálta. Az erdélyi vizsgálat kivitelezésében részt vett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem szociológiai tanszéke. Az adatgyűjtésre és adatelemzésre 1997–1999 között került sor. A kutatást támogatta a Magyar Köztársaság Művelődésügyi Minisztériuma, valamint a PHARE.